

ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНА ТЕХНОЛОГІЯ РОЗВИТКУ ПРОФЕСІЙНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ УЧНІВ ПРОФЕСІЙНО- ТЕХНІЧНИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ

О.В.Радзімовська

**Інститут педагогічної освіти і освіти дорослих Національної
академії педагогічних наук України, Київ, Україна**

Summary. Psychological and pedagogical technology of development of professional identity of students in professional and technical educational establishments is offered by the author in the article. General classification of parameters of technology is presented. Its structure, contents, peculiarities of the organizational and methodical providing are considered.

Key words: psychological and pedagogical technology, professional identity, professional and technical education.

Соціально-економічні реалії сучасності полягають в тому, що значна частина молодих людей не бажає працювати за робітничими професіями. Це обумовлюється падінням престижу багатьох суспільно значущих професій. На перший план для більшої частини молоді вийшли прагматичні міркування та спонтанно-емоційний вибір за мотивами престижності. Як наслідок, переважна більшість випускників орієнтується на отримання вищої освіти [1]. Серед опитаних випускників загальноосвітніх шкіл, як зазначає Д.О. Закатнов, всього 5% планують отримати професійну підготовку в ПТНЗ. ...Близько 50% опитаних мають нечіткі професійні плани. Понад 20% опитаних дослідником респондентів не змогли визначитися щодо свого професійного майбутнього взагалі [1, С.174].

На сьогодні рівень кваліфікації робітничих кадрів – випускників ПТНЗ не завжди відповідає соціально-економічним потребам суспільства в цілому та м. Києва, зокрема. Це пов'язано не тільки з економічними

факторами, а й з соціально-психологічними, серед яких можна виділити падіння престижу робітничих професій, низьку мотивацію молоді до їх отримання тощо. Саме тому Головним управлінням освіти і науки м.Києва була розроблена стратегічна програма розвитку столичної професійної освіти «Київський робітник 2011– 2015 рр.», яка передбачає вирішення серед інших наступних завдань: підняття іміджу робітничої професії, популяризацію робітничих професій шляхом створення на регіональному рівні постійних теле- та радіопрограм, спеціальних рубрик в періодичній пресі, забезпечення якості професійної підготовки кваліфікованих робітників, підвищення конкурентоспроможності випускників ПТНЗ шляхом підвищення якості надання освітніх послуг, визначення за вимогами роботодавців критеріїв якості підготовки робітничих кадрів, реалізацію прав молоді у професійному становленні, удосконалення навчально-матеріальної бази ПТНЗ, модернізацію основних засобів навчально-виробничого процесу тощо [2].

Пошук нових орієнтирів в підготовці сучасних фахівців вимагає удосконалення системи професійно-технічної освіти, одним з головних завдань якої стає підготовка випускників, ідентичних обраній професії, з високим рівнем професійної спрямованості, мотивації, сформованим професійним Я-образом, позитивним і творчим ставленням до обраної професії тощо.

Останнім часом з метою підвищення ефективності навчання та виховання в закладах освіти впроваджують педагогічні технології, які підвищують ефективність навчання за рахунок зростання в учнів інтересу і мотивації до цього процесу.

Аналіз наукової літератури виявив велику різноманітність поглядів вчених на поняття «інноваційні педагогічні технології». Так, М. Чошанов розглядає педагогічну технологію як процесуальну частину дидактичної системи; В. П. Беспалько – як змістовну техніку реалізації навчального процесу, Б. Т. Лихачов – як інструментарій педагогічного процесу,

сукупність психолого-педагогічних установок, що визначають соціальний набір і компонування форм, методів, способів, прийомів навчання, виховних засобів, а І. П. Волков – як опис процесу досягнення запланованих результатів навчання тощо [4].

М. В. Кларін спробував узагальнити всі погляди в єдине ціле і запропонував наступне визначення: педагогічні технології - це складні і відкриті системи предметів і методик, об'єднаних пріоритетними загальноосвітніми цілями, концептуально взаємопов'язаних між собою завдань і змісту, форм, методів організації навчально-виховного процесу, де кожна позиція накладає відбиток на всі інші і створює певну сукупність умов для розвитку [4]. В даній статті ми представляємо авторську технологію розвитку професійної ідентичності у професійно-технічному навчальному закладі (ПТНЗ).

Запропонована інноваційна психолого-педагогічна технологія орієнтована на соціально-професійний розвиток особистості і сприяє залученню максимально можливого спектру ресурсів особистості; передбачає врахування індивідуальних особливостей особистості в ході реалізації технології; сприяє розвитку особистості в контексті життєвого, професійного шляху; формуванню здатності суб'єкта до прийняття самостійних рішень, творчого здійснення у професійній діяльності.

Розроблена і апробована нами *технологія «Розвиток професійної ідентичності учнів професійно-технічних навчальних закладів (ПТНЗ)»* може бути ідентифікована наступним чином. За рівнем застосування – локальна психолого-педагогічна технологія (охоплює частину навчально-виховного процесу і використовується для вирішення конкретних задач); базується на психологічній концепції професійного розвитку особистості і філософській концепції гуманістичної освіти; за основним чинником розвитку – саморозвиток; за напрямом – розвиваюча; за орієнтацією на особистісні структури – інформаційні, прикладні та технології саморозвитку; за характером змісту і структури – професійно-

орієнтована; за організаційною формою – групова, індивідуальна; за типом управління – переважно робота в малих групах під керівництвом практичного психолога плюс активна взаємодія з адміністрацією, викладачами, майстрами виробничого навчання; за ставленням до учня – особистісно-орієнтована; за підходом до учасників – «суб'єкт-суб'єктна» взаємодія, педагогіка співпраці; по домінуючому методу – тренінг, спрямований на розвиток; за категорією учасників – учні, педагогічний персонал, батьки учнів; за напрямком психологічної роботи – комплексна (вміщує психотехнології: психодіагностичні, інформувальні, консультативні, інтерактивні тощо).

Назва технології та її основні цілі. «Технологія розвитку професійної ідентичності учнів ПТНЗ» спрямована на становлення суб'єкта професійного шляху, підготовка кваліфікованого робітника з високим рівнем професійної ідентичності. Зазначена технологія пропонує можливі засоби: 1) запуску механізму розвитку професійної ідентичності учнів ПТНЗ (чинники та передумови); 2) активізації процесу професійної ідентифікації та самоідентифікації в умовах навчання (тренінг з розвитку професійної ідентичності); 3) створення психолого-педагогічного середовища, сприятливого для розвитку професійної ідентичності учнів (рекомендації учасникам навчально-виховного процесу). Запропоновані засоби активізації розвитку професійної ідентичності учнів можуть бути використані шкільними психологами, викладачами, майстрами виробничого навчання в безпосередній взаємодії з учнями професійно-технічних навчальних закладів; адміністрацією закладів освіти у цілеспрямованому формуванні організаційної культури навчального закладу, спрямованої на розвиток професійної ідентичності всіх суб'єктів навчально-виховного процесу. Технологію активізації розвитку професійної ідентичності учнів ПТНЗ розроблено на матеріалі організації навчально-виховного процесу в закладах, що надають професійно-технічну

освіту (ПТНЗ), але її основні підходи і принципи можна поширити і на вищі навчальні заклади.

Концептуальна основа технології. Теорії професійного розвитку особистості Г. О. Балла, Є. О. Клімова, Є. О. Мілеряна, В. О. Моляко, П. С. Перепелиці, К. К. Платонова, В.В.Рибалки, Б. О. Федоришина, Л. Бандури, Д. Міллера, Д. Сьюпера, К. Чарнецкі; наукові розробки Я.-А. Коменського, Ж. - Ж. Руссо, І. А. Зязюна, Г. О. Балла з проблеми гуманізації освіти; концепції розвивального навчання (Л. С. Виготський, В. В. Давидов, Д. Б. Ельконін); праці, присвячені становленню суб'єктності особистості (В. О. Татенко, Т. М. Титаренко, Н. В. Богданович та ін.).

В процесі реалізації психолого-педагогічної технології розвитку професійної ідентичності учнів ПТНЗ вважаємо за доцільне враховувати наступні особливості: 1) до професійно-технічного навчального закладу приходять люди, які здійснили професійне самовизначення; 2) вік учнів ПТНЗ (юнацький) є сенситивним для професійного розвитку майбутнього фахівця; 3) характер та спрямованість навчання в професійно-технічних навчальних закладах сприяє швидкому розвитку спеціальних (професійних) здібностей; 4) інтерес учнів до себе, притаманний віку та обумовлений розвитком рефлексії, усвідомленням власного «Я», свого місця в професійній спільноті сприяє їхньому професійному становленню та розвитку профіидентичності, як його складової; 5) позитивне оцінювання з боку інших має значний вплив на активізацію ціннісно-орієнтаційної діяльності, розвиток самосвідомості, власного «Я» як активної, діяльної основи; 6) роботу з розвитку професійної ідентичності важливо будувати з урахуванням сприятливих психологічних чинників; 7) дорослий в умовах навчально-виховного процесу повинен виконувати роль організатора (встановлення певного порядку, необхідного для функціонування навчально-виховного процесу), експерта (вибудовування та спрямування дій, прокладання маршруту вирішення проблемної ситуації), фасилітатора (допомога в русі, спрямування процесу обміну інформацією,

підтримування процесу вироблення нового досвіду, обмін власним досвідом із учнями) [3].

Розглянемо *структуру і зміст технології*. В узагальненому вигляді авторську технологію побудовано на досліджених закономірностях взаємодії психологічних чинників та передумов розвитку професійної ідентичності, виділених в процесі нашого дослідження.

Об'єктивно-організаційні передумови, в першу чергу, включають заходи, спрямовані на ефективну організацію роботи ПТНЗ закладу для успішного професійного становлення учнів, зокрема і її важливої складової – професійної ідентичності. Серед них відзначимо: відповідність професійної підготовки державним стандартам професійно-технічної освіти; відповідність навчальних програм вимогам до підготовки фахівця відповідного профілю; достатня кількість годин на виробниче навчання, практику; висококваліфікований склад викладачів, майстрів виробничого навчання; традиції навчального закладу (посвята в професію, конкурси професійної майстерності); заохочування педагогічних працівників закладу до ефективної роботи з учнями; видача диплому про отримання професійно-технічної освіти; професійне спілкування;

Сприятливі психолого-педагогічні передумови розвитку професійної ідентичності передбачають: психодіагностику учнів, а за її результатами відбір учнів при вступі в професійно-технічний навчальний заклад за природними задатками, здібностями, необхідними для оволодіння та роботи за професією; супровід навчально-професійної адаптації учнів; створення в навчальному закладі позитивного соціально-психологічного клімату; впровадження гуманістичних принципів навчання; впровадження в процес навчання сучасних психолого-педагогічних технологій; що передбачають використання інтерактивних, творчих, форм навчання; впровадження в навчально-виховний процес тренінгу з розвитку професійної ідентичності; проведення індивідуальних та групових консультацій.

Для активізації індивідуально-психологічних особливостей (можливостей) учнів та педагогів впровадження таких форми роботи, як індивідуальні і групові консультації, різноманітні психологічні засоби інтенсифікації психічної діяльності (психологічні вправи, тренінги, самозвіти, тощо); лекторій для викладачів, батьків; врахування в процесі навчання індивідуально-психологічних властивостей особистості учня.

Успішному вирішенню цілей зазначеної психолого-педагогічної технології, спрямованої на розвиток професійної ідентичності учнів ПТНЗ сприйме врахування визначених за результатами нашого дослідження чинників: 1) відповідності професії психологічним та фізіологічним особливостям особистостям учня; 2) чинник професійного саморозвитку учня (включає внутрішню мотивацію до професійної діяльності, професійну компетентність; активність і спрямованість особистості); 3) можливість учня застосувати, удосконалити, творчо використати отримані знання та вміння на практиці; 5) позитивне емоційне забарвлення професійного становлення (включає сформоване позитивне ставлення до майбутньої професії; позитивну самооцінку; високий рівень професійної спрямованості); 6) зовнішня мотивація професійної діяльності учнів (особливо тих, хто перебуває в стані мораторію); 7) успішне проходження процесу адаптації в професійних колективах та усвідомлення себе членом професійної спільноти; 8) гідний заробіток; 9) можливість кар'єрного зростання; 10) спеціалізований тренінг з розвитку професійної ідентичності.

Процесуальна характеристика та методичні особливості технології. Як вже зазначено, авторську технологію розроблено з урахуванням внутрішніх (індивідуально-психологічних) і зовнішніх (психолого-педагогічних та об'єктивно-організаційних) передумов та чинників розвитку професійної ідентичності учнів ПТНЗ.

Результати узагальненого аналізу взаємодії факторів розвитку професійної ідентичності, виділених за результатами наших досліджень,

вказують на їх різну ефективність в процесі навчання. Так, на початковому етапі розвитку професійної ідентичності при низькому рівні професійного саморозвитку провідне значення має фактор «позитивне емоційне ставлення до професії». Саме тому першочерговим завданням на цьому етапі постає розвиток в учня позитивного ставлення до обраної професії та себе, як її представника, а також створення умов для переживання учнями позитивних емоцій і почуттів під час практичних занять. Важливим для розвитку професійної ідентичності є також надання учням можливості проявляти активно і цілеспрямовано, набуті вміння на практичних заняттях, в конкурсах. На наступному етапі розвитку професійної ідентичності при середньому рівні саморозвитку найбільш ефективною є зовнішня активізація професійного становлення і підтримування позитивного емоційного ставлення до професії. На третьому етапі (заключному) етапі, що відповідає високому рівню саморозвитку на перше місце виходить чинник «активності і спрямованості учнів в практичній діяльності», але на відміну від першого етапу, учень прагне, щоб до нього ставилися вже не як до учня, початківця, а як до професіонала, фахівця. Однак і на цьому рівні для попередження професійного маргіналізму, професійного вигорання та розчарування в професії важливим залишається підтримка в учнів позитивного емоційного ставлення до професії.

Роль дорослого на всіх етапах полягає у формуванні домінанти професійного самовдосконалення, яка стимулює активне самопізнання, самопроекування, самореалізації. Найефективнішим шляхом формування такої домінанти, на нашу думку, є трансляція дорослими особистісних життєвих та професійних цінностей.

Організаційно-методичне забезпечення технології активізації розвитку професійної ідентичності.

Створення та впровадження комплексної системи психолого-педагогічних заходів для активізації процесів розвитку професійної ідентичності учнів професійно-технічного навчального закладу передбачає

здійснення певних кроків (основних та додаткових). До основних відносимо:

- Проведення професійного відбору (за результатами психодіагностики) на етапі вступу до професійно-технічного навчального закладу, розподіл учнів за спеціальностями з урахуванням їх індивідуально-психологічних особливостей, професійних задатків, здібностей
- Активна взаємодія в процесі розвитку професійної ідентичності всіх учасників навчально-виховного процесу. Їх робота, рух за розробленим з урахуванням особливостей навчального закладу алгоритмом до спільної мети – формування висококваліфікованого робітника з розвинутою професійною ідентичністю.
- Врахування в процесі роботи індивідуально-психологічних та позитивне вирішення основних об'єктивно-організаційних, психолого-педагогічних умов.
- Психолого-педагогічний супровід учнів на всіх етапах професійного становлення.
- Створення психолого-педагогічного простору взаємодії «Учень-Вчитель», побудованого на принципах гуманістичної педагогіки.
- Проведення методичних семінарів, нарад, круглих столів, тренінгів з метою розширення світогляду педагогічних працівників з представленої тематики.
- Проведення системи занять з батьками учнів, педагогами з метою надання консультаційно-методичної допомоги з актуальних питань професійного становлення, ключових засад конструктивної взаємодії.
- Проведення психологом навчального закладу «Тренінгу з розвитку професійної ідентичності» для учнів, а також педагогів та майстрів виробничого навчання.
- Наявність в бібліотеці навчального закладу літератури, присвяченої особливостям юнацького віку, питанням психологічної готовності юнаків до оволодіння професією, професійному становленню учнів та

студентів, розвитку професійної ідентичності, особистісної активності, професійної спрямованості тощо.

Далі наводимо додаткові рекомендації для всіх учасників навчально-виховного процесу, виконання яких сприятиме, на нашу думку, розвитку професійної ідентичності учнів ПТНЗ.

Адміністрації професійно-технічних навчальних закладів по роботі з абітурієнтами, учнями радимо: 1) при прийнятті документів в абітурієнтів, проводити з ними психологічне діагностування на професійне самовизначення, відповідність особистісних особливостей обраній спеціальності (професії); 2) створити сприятливі умови для подолання учнями кризи ідентичності, первинного освоєння професії; 3) проводити посвяту першокурсників в професію; святкування професійних свят в стінах училища, що сприяє процесу професійної ідентифікації учнів; 4) заохочувати учнів, які виявляють прагнення до самореалізації в професії, приймають участь в професійних конкурсах і змаганнях, виявляючи себе креативними, висококваліфікованими майстрами своєї справи; 5) збільшити години практики на підприємствах з виконанням дій, що відповідають вимогам професії; 6) створити необхідні умов (матеріальні, технічні тощо) для розвитку в учнів професійних спеціальних здібностей.

По роботі з педагогічним персоналом: 1) прийняття на роботу педагогів, майстрів виробничого навчання з високим рівнем професійної компетенції, педагогів, які є взірцем ідеального представника професійної спільноти, в яку повинні через певний час влитися учні; 2) ознайомлювати педагогів з особливостями юнацького віку, який є сприятливими для професійного формування майбутнього фахівця, розвитку його професійної ідентичності; 3) заохочувати викладачів, майстрів виробничого навчання до розробки практико-орієнтованих курсів та тренінгів та включати їх в навчальні плани.

По роботі з батьками учнів: 1) ознайомлювати батьків з особливостями юнацького віку, сприятливого для розвитку професійної

ідентичності їхніх дітей; 2) розширювати знання батьків про способи емоційної підтримки своїх дітей у складних навчально-професійних ситуаціях.

По роботі з представниками підприємств: 1) проводити семінари, конференції, круглі столи з роботодавцями з метою узгодження вимог до випускника, його професійного образу; узгодження форм і методів спільної роботи на шляху до розвитку в процесі підготовки професійно ідентичного учня, справжнього професіонала.

Рекомендації викладачам, майстрам виробничого навчання професійно-технічних навчальних закладів: 1) любити свою справу і заряджати учнів своїм інтересом до професії; 2) бути ідеалом професіонала, на якого можуть рівнятися учні; 3) передавати свій досвід, знання щиро, виховуючи в учнів любов до обраної професії; 4) підтримувати учнів в їхніх вдалих професійних починаннях та допомагати у вирішенні проблемних ситуацій; 5) створювати на практичних і теоретичних заняттях ситуацію успіху; 6) бути уважними до власних висловлювань, оцінюючи результати праці учнів, бо в цей період особливо важливою для юнаків є оцінка з боку інших; 7) використовувати в процесі практико-орієнтованого навчання з метою максимально ефективного включення в близькі до практичної діяльності ситуації, подолання кризи професійної ідентичності таких розвиваючих форм, як рольові ігри та навчальні задачі.

Рекомендації керівникам та співробітникам установ, в яких учні професійно-технічних навчальних закладів проходять виробничу практику: 1) з розумінням ставитися до рівня знань, умінь і навичок учнів на початкових етапах їхньої роботи на підприємстві; 2) бути уважними до оцінок, що надаються учням, тому що для юнаків в цей період особливо важливою є оцінка з боку інших; 3) забезпечувати учнів роботою, відповідно їхній майбутній професії.

Головними завданнями психолога професійно-технічного навчального закладу у формуванні професійної ідентичності є наступні: 1) проаналізувати відповідність особистісного професійно-психологічного профілю (згідно професіограми та психограми), знайти шляхи подолання зон невідповідності; 2) надати допомогу в адаптації до навчально-професійного, професійного середовища (до цінностей, професійного спілкування тощо); 3) за потребою допомогти в повторному самовизначенні (пов'язати особистісні цінності з цінностями професії); 4) допомогти учням розставити акценти в розумінні ними себе в професії, допомогти виявити слабкі та сильні сторони своєї особистості, навчити спиратися на останні в подоланні можливих труднощів у процесі професійного становлення; 5) сприяти розвитку в учнів навичок професійної рефлексії; 6) навчити учнів фіксувати свої професійні досягнення; 7) створити разом з учнями алгоритм моніторингу власної діяльності (розробити критерії професійної ефективності); 8) навчити учнів усвідомлювати та напрацьовувати алгоритми професійних стратегій дій; 9) допомогти учням пов'язати, поєднати пов'язати кар'єрне зростання з особистісним; 10) сфокусувати увагу учнів на перспективних моментах розвитку; 11) навчити учнів вмінню диференціювати зовнішню оцінку та самооцінку. Вказані завдання можуть бути реалізовані психологом в процесі вивчення викладання навчальних курсів, проведенні тренінгів та індивідуальних консультацій.

Представлена технологія розкриває основні цілі, напрямки та форми розвитку професійної ідентичності. В наступних публікаціях ми плануємо глибше висвітлити зміст та технологію проведення тренінгу з розвитку професійної ідентичності учнів професійно-технічних навчальних закладів.

Бібліографічний список

1. Закатнов Д.О. Стан та проблеми професійної орієнтації / Д. О. Закатнов // Професійно-технічна освіта: інноваційний досвід

перспективи [Текст]: наук.-метод. зб. / упоряд. Н.І.Бугай. – Х.:
Компанія СМІТ, 2009. – Вип. 6. – С.173-180.

2. Каганов А.Б. Рождение специалиста: профессиональное становление студента / А.Б.Каганов. – М.: изд-во МГУ, 1983. – 111 с.
3. Худякова И.М. Использование новых концепций образования при подготовке геоинформатиков. – (<http://ehronika.com/2011/05/23/Образование-3-0>).
4. http://www.rusnauka.com/1_NIO_2014/Pedagogica/5_153563.doc.htm